

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ГРУЗИНСЬКА Ірина Миколаївна

УДК 159.954.4.-053.4 (043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології факультету філософії і суспільствознавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент
Богданова Світлана Анатоліївна,
доцент кафедри психології факультету філософії і суспільствознавства,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Іванчук Марія Георгіївна,
професор кафедри педагогіки та методики початкової освіти, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

кандидат психологічних наук
Карабаєва Ірина Іванівна,
старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Захист відбудеться «02» липня 2019 р. об 11:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

Автореферат розіслано « 29 » травня 2019 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Інтенсивність суспільних змін та породжена ними стрімка динаміка розвитку особистості висуває сучасні вимоги до виховання нової інноваційної людини ХХІ століття, яка буде постійно знаходитися в пошуку, здатна самостійно приймати нестандартні рішення, буде винахідливою та творчою. Аналіз сучасної державної освітньої політики дає підстави для розгляду освіти в якості технологічної інновації, спрямованої на створення умов, здатних забезпечити активізацію та розвиток творчих можливостей дітей. Проблема виховання творчої особистості, яка здатна генерувати нові ідеї, приймати сміливі рішення, знаходити вихід із нестандартних ситуацій і відходити від шаблонного мислення, стає суспільним замовленням та актуальною вимогою сьогодення. Відповідно до цього, виникає необхідність культивування творчості і креативності, починаючи з дошкільного віку й впродовж всього життя. Основні характеристики особистості, які є базовими компонентами формування майбутньої креативності, закладаються саме в дошкільному віці. Тому даний віковий етап є періодом бурхливих інтеграційних процесів психіки та становлення дитячої творчості. При цьому чи не найважливішим компонентом у формуванні творчої особистості є її творча уява.

Аналіз концептуальних проблем уяви був предметом розгляду значної кількості науковців, а саме Т.А. Баришевої, Д.Б. Богоявленської, Л.С. Виготського, Н.О. Ветлугіної, Д. Гілфорда, В.В. Давидова, Р. Ділтса, В.Н. Дружиніна, О.М. Дьяченко, П. Едварса, Т.С. Комарової, В.А. Левіна, В.О. Моляко, А.М. Матюшкіна, В.С. Мухіної, С.А. Мідника, Я.А. Пономарьова, К. Роджерса, С.Л. Рубінштейна, Н.П. Сакуліної, Є.П. Торренса, Б.М. Теплова, В.С. Юркевича, Т.В. Яценко та ін.

Проблематику вікової специфіки генези та структури уяви як психічного процесу досліджували такі науковці: А.В. Брушлинський, Л.К. Балацька, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, О.М. Дьяченко, Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, Е.В. Ільєнков, В.Т. Кудрявцев, О.Є. Кравцова, Ю.Ф. Лаврентьєва, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн та ін.

Взаємозв'язок, взаємообумовленість та взаємодоповнення уяви і творчості, а також їх вплив на розвиток творчих здібностей у пізнавальній, емоційно-вольовій, комунікативно-мовленнєвій, художній, ігровій сферах стали предметом наукового пошуку М.П. Арнаудової, О.І. Артемової, А.М. Богуш, Л.А. Венгера, М.В. Вовчик-Блакитної, Н.О. Ветлугіної, Н.В. Гавриш, О.М. Дьяченко, О.О. Дронової, О.В. Запорожця, Р.А. Іванкова, Г.С. Костюка, І.І. Карабаєвої, В.У. Кузьменко, О.І. Кульчицької, Т.Г. Казакової, В.М. Кучерова, Н.О. Короткової, С.Є. Кулачківської, Л.О. Калмикової, С.В. Ласунової, В.С. Мухіної, Н.Я. Михайленко, Т.О. Піроженко, Т.Г. Постоян, В.О. Проскури, Т.М. Титаренко, О.С. Ушакова тощо.

На особливому значенні періоду дошкільного дитинства для розвитку творчої уяви як властивості творчої особистості наголошується у фундаментальних дослідженнях класиків зарубіжної та вітчизняної психології: Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, Г.С. Костюка,

В.Т. Кудрявцева, О.М. Леонтєва, В.О. Моляко, Д.Ф. Ніколенка, Ф.І. Фрадкіна та ін. Ними встановлено, що творча уява дітей має величезний потенціал для реалізації резервів комплексного підходу в навчанні і вихованні, обґрунтовано й досліджено різноманітні теоретико-методологічні та прикладні проблеми творчої уяви як психологічного феномену та особливості її формування і розвитку на різних вікових етапах. Однак, поза увагою науковців залишилася проблема психологічних умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку, тоді як їх виявлення відкриває шлях до розробки комплексної науково-обґрунтованої і психологічно доцільної системи розвитку творчої уяви на даному віковому етапі.

Отже, суспільна значущість проблеми та її недостатнє вивчення зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Психологічні умови розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження входить до плану науково-дослідних робіт кафедри психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямком «Теорія та технологія навчання та виховання в системі народної освіти». Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 11, від 23.02.2016 року) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 3 від 29.03.2016).

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості, динаміку, психологічні умови розвитку творчої уяви та розробити і апробувати теоретичну модель та практичну програму цілісного розвитку творчої уяви у старшому дошкільному віці.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що в звичайних умовах життєдіяльності старшого дошкільника творча уява розвивається недостатньо ефективно, а її розвиток буде більш успішним завдяки цілеспрямованій актуалізації в навчально-виховному процесі психологічних умов розвитку творчої уяви (розвиненість пізнавальних процесів та уваги; розвиненість мовлення; внутрішня мотивація старшого дошкільника до творчості; внутрішній план дій).

Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези було сформульовано наступні **завдання**:

1. Визначити теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми розвитку уяви та творчої уяви дітей дошкільного віку.
2. Виявити критерії, показники, рівні та динаміку розвитку творчої уяви у старшому дошкільному віці.
3. Експериментально визначити психологічні умови розвитку творчої уяви старших дошкільників.
4. Створити модель, обґрунтувати, розробити і апробувати програму актуалізації психологічних умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.
5. Сформулювати психолого-педагогічні рекомендації вихователям та батькам щодо розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – творча уява дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні умови розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: фундаментальні положення вітчизняної психології про розвиток і становлення особистості в діяльності (Г.О. Балл, В.В. Боришевський, Л.С. Виготський, В.А. Роменець, Н.І. Жигайло, В.Л. Зливков, В.В. Клименко, О.А. Кривопишина, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, В.В. Москаленко, Н.В. Медведєва, О.М. Леонт'єв, М.В. Папуча, Н.В. Чепелева); наукові розвідки вітчизняної і зарубіжної психології й педагогіки щодо розвитку творчої уяви (Л.С. Виготський, А.Я. Дудецький, Л.С. Коршунова, В.Т. Кудрявцев, А.В. Петровський, В.А. Роменець, Т. Рібо та ін.); принцип розвивально-інтегрованого навчання (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Л.В. Занков, Г.С. Костюк, І.І. Карабаєва, С.Д. Максименко, М.Г. Іванчук); засади особистісно-орієнтованого підходу (І.Д. Бех, І.С. Булах, М.Й. Боришевський, В.В. Давидов, О.Л. Кононко, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, К. Роджерс тощо); вчення про особливості формування творчої уяви в дошкільному віці (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, О.М. Дьяченко, О.В. Запорожець, С.Л. Рубінштейн, Ю.О. Приходько тощо).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань нами була розроблена програма дослідження, реалізація якої передбачала використання комплексу загальнонаукових методів: *теоретичні*: аналіз, синтез, класифікація, систематизація, контент аналіз, порівняння і узагальнення теоретичних та експериментальних даних; *емпіричні*: спостереження, бесіда, анкетне опитування, тестування, метод експертних оцінок, вивчення продуктів діяльності дітей, активні методи соціально-психологічного навчання; психолого-педагогічний експеримент; *методи математичної статистики*: методи кореляційного аналізу залежних і незалежних вибірок, програмний пакет SPSS 21.00 для автоматизованої обробки одержаних даних.

Для досягнення поставленої мети дослідження застосовано комплекс психодіагностичних методик: «Придумай розповідь» Р.С. Немова, «Перестановка сірників» Т.В. Череднікової (модифікація В.Т. Кудрявцева), «Де чие місце?» О.Є. Кравцової, тест «Запам'ятай 10 слів» З.М. Істоміної, методика «Знайди і викресли» Р.С. Немова, «Послідовність подій» А. Берштейна, «Дерево бажань» В.С. Юркевича.

Експериментальна база дослідження: дослідження здійснювалося впродовж 2015-2018 років на базі ДНЗ № 5 м. Виноградів, Закарпатської обл., ДНЗ №2 «Дзвіночок» м. Гайсин Вінницької обл., ДНЗ №2 «Золота рибка» смт Ставище, Київської обл., ДНЗ «Казка» с. Красилівка, Ставищенського р-н Київської обл; ЗДО №200 м. Київ, ДНЗ №3 «Сонечко» смт Ставище, Київської обл. Експериментальна вибірка становила 230 дітей старшого дошкільного віку.

Наукова новизна та теоретична значущість одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* охарактеризовані особливості прояву та критерії розвитку творчої уяви старших дошкільників (оригінальність образів, гнучкість образів,

швидкість створених образів, продуктивність образів), рівні її розвиненості (низький, середній, високий); обґрунтовано комплекс психологічних умов розвитку творчої уяви (розвиненість пізнавальних процесів та уваги; розвиненість мовлення; внутрішня мотивація старшого дошкільника до творчості; внутрішній план дій), обґрунтовано модель та розроблено, апробовано й доведено ефективність програми з розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку;

- *розширено та уточнено* розуміння творчої уяви дитини дошкільного віку як процесу створення нових, оригінальних образів, які формуються без опори на готові шаблони, що базуються на суб'єктивних мовленнєвих образах та на досвіді дошкільника;

- *набула подальшого розвитку* система знань про особливості творчої уяви та її вплив на становлення особистості й система психодіагностичного інструментарію щодо дослідження рівня розвитку уяви старших дошкільників; категоріально-змістові підходи до дослідження в психології творчої уяви через уточнення розуміння сутності досліджуваного поняття.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що застосований пакет діагностичних методик для визначення особливостей розвитку творчої уяви та авторська програма її розвитку шляхом актуалізації психологічних умов можуть бути використані психологами, вихователями, батьками з метою діагностування особливостей прояву та реалізації психологічних умов розвитку творчої уяви в якості доповнення до інваріантної та варіативної складових програмно-методичного забезпечення в закладах дошкільної освіти.

Отримані в дисертаційному дослідженні висновки можуть доповнити зміст навчальних дисциплін: «Психологія розвитку та вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологія особистості», спецкурс із фахової підготовки «Професійний розвиток сучасного вихователя», «Розвиток творчої уяви».

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися й отримали схвалення на 3 Міжнародних науково-практичних конференціях, 3 Всеукраїнських конференціях; звітних науково-практичних конференціях викладачів і аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова (2015-2018 рр.) та на засіданнях кафедри психології факультету філософії і суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова (2015-2018 рр.).

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено**: в навчально-виховний процес ДНЗ №2 «Дзвіночок» м. Гайсин, Гайсинський р-н, Вінницька обл. (Довідка про впровадження №452 від 21.12.2018), ДНЗ №2 «Золота рибка» смт Ставище Київська обл., Ставищенський р-н (Довідка про впровадження №10 від 20.06.2018), ДНЗ №3 «Сонечко» смт Ставище Київська обл., Ставищенський р-н. (Довідка про впровадження №01-23/5 від 20.06.2018), ДНЗ №5 м. Виноградів, Закарпатська обл. (Довідка про впровадження №55 від 19.06.2018 р.), ДНЗ «Казка» с. Красилівка, Київська обл., Ставищенський р-н. (Довідка про впровадження №01-07/6 від 20.06.2018), ЗДО №200 м. Київ

(Довідка про впровадження №32 від 19.06.2018), НПУ імені М.П. Драгоманова (Довідка про впровадження №07-10/1158 від 18.07.2018) та в відділі освіти Ставищенської районної державної адміністрації Київської області (Довідка про впровадження №01-27/678 від 22.06.2018).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображено у 15 одноосібних публікаціях автора, серед них 4 статті у вітчизняних фахових наукових виданнях, 3 статті в зарубіжних фахових періодичних виданнях та 6 – матеріали науково-практичних конференцій, а також у двох одноосібних виданнях методичного характеру.

Структура роботи та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (280 найменувань, з них 11 іноземною мовою) і 17 додатків. Робота містить 17 таблиць і 14 рисунків на 29 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 210 сторінках комп'ютерного набору. Загальний обсяг дисертації становить 298 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету й основні завдання дослідження, охарактеризовано теоретико-методологічну та методичну базу роботи, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів; подані відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, основні публікації автора за змістом роботи та структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «*Теоретико-методологічні засади вивчення творчої уяви дітей старшого дошкільного віку*» проаналізовано філософсько-психологічні дослідження уяви загалом та творчої уяви зокрема; визначено теоретичні підходи до розуміння поняття «уява» та «творча уява» у психології та особливостей їх прояву в старшому дошкільному віці; проаналізовано психологічні умови розвитку творчої уяви особистості.

Аналіз філософських і психологічних джерел засвідчив, що при вивченні проблеми уяви прослідковується еволюційний зв'язок від античної доби і до сьогодення. До зазначеної проблематики зверталися представники різних науково-психологічних шкіл. Різноманітність, багатоваріантність феномену уяви розглядається вченими в різних аспектах, а саме: дослідження Л.А. Венгера, Л.С. Виготського, О.В. Запорожця, Г.С. Костюка та інших визначають місце та роль творчої уяви в ієрархії системи психічних якостей особистості; Н.О. Ветлугіна, О.М. Дьяченко та Т.С. Комарова досліджували важливість художньої творчості дошкільників; Л.А. Венгер, О.В. Запорожець, В.К. Котирло, Н.С. Лейтес, О.В. Проскура – пізнавальну та перцептивну діяльність; А.К. Тарасова, О.В. Крюкова, Б.М. Теплов – прояви музичної творчості дітей; А.М. Богуш, Н.В. Гавриш, Л.О. Калмикова, Т.О. Піроженко – комунікативно-мовленнєву діяльність.

Дослідники сходяться в тому, що уява являє собою психічний процес створення людиною нових образів на основі її попереднього досвіду, *а творча уява дитини дошкільного віку – це процес створення нових, оригінальних образів, які формуються без опори на готові шаблони та базуються на*

суб'єктивних мисленневих образах та на досвіді дитини – дошкільника (П.Я. Гальперін, М.В. Гамезо, І.А. Домашенко, Н.Р. Котик, В.Г. Казаков, Л.Л.Кондратьєва, А.В. Петровський, В.Б. Шапар, М.Г. Ярошевський та ін.).

Проблема розвитку творчості та створення умов для її розвитку була предметом численних досліджень вчених-психологів (Д.Б. Богоявленської, Т.А. Баришевої, Л.С. Виготського, Д. Гілфорда, В.Н. Дружиніна, Р. Ділтса, П. Едварса, А.М. Матюшкіна, С.А. Мідника, В.О. Моляко, Я.А. Пономарьова, С.Л. Рубінштейна, К. Роджерса, Є.П. Торренса, Б.М. Теплова, В.С. Юркевича та ін.). Провідною концептуальною ідеєю нашого дослідження ми визначили думку В.О. Моляко про те, що здатність до творчості закладена в кожній людині. Така наукова позиція дозволяє нам припустити, що через стимулювання творчої уяви можна активізувати творчий розвиток особистості. Адже елемент творчості присутній у всіх сферах життєдіяльності дитини та ампліфікує її розвиток.

На підставі аналізу наукових праць О.В. Запорожця, Г.С. Костюка, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківської, О.І. Кульчицької, С.О. Ладивір, Т.О. Піроженко, Ю.О. Приходько, І.І. Карабаєвої та ін.) з'ясовано, що саме дошкільний вік є оптимальним періодом входження особистості в сферу творчої діяльності. Зокрема, вченими було доведено, що здатність до творчості активно проявляється в дошкільному віці й розвивається у процесі спеціально організованої навчально-розвивальної роботи. Науковцями (Д.Б. Ельконін, С.В. Суботін) доведено, що дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку творчості, де уява є центральним новоутворенням даного вікового періоду, а в старшому дошкільному віці з'являється творча уява, як інтелектуальна діяльність через створення та втілення нових образів (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, А.В. Запорожець, Д.Б. Ельконін, О.М. Дьяченко, Г.Г. Кравцов, В.Т. Кудрявцев, Г.Д. Кирилова, Л.Ю. Субботіна, Н.І. Стременова, Л.А. Венгер, Н.Н. Палагіна тощо).

Велика кількість науковців зверталася до визначення критеріїв творчої уяви. Серед них: самостійність мислення, здогадливість, уміння швидко орієнтуватися у проблемній ситуації, яскравість виникаючих образів (Г.П. Лаврентьєва та Т.М. Титаренко); оригінальність вирішення творчих завдань (О. М. Дьяченко); метафоричність, розробленість та індивідуалізованість образу (В.А. Роменець); особливості когнітивно-креативних якостей дитини, характер мотивоційно-ціннісних якостей дитини, творча позиція у сфері спілкування; прояв пізнавальної активності (О.А. Голюк та Н.О. Пахальчук); оригінальність образів – здатність породжувати нові нестандартні ідеї; багатство фантазії – різноманітність образів; деталізація образів – глибина, рівень опрацювання; емоційність образів (Р.С. Немов).

Детальний аналіз особливостей прояву творчої уяви саме у дітей дошкільного віку дозволив нам в якості критеріїв творчої уяви старших дошкільників визначити наступні: *оригінальність образів* – породження уявою абсолютно нових образів, що не мають повторень у попередніх дитячих роботах, зміст яких вирізняється нетиповістю, емоційною забарвленістю, цілісністю, естетичною оформленістю, здатністю до аглютинації, словесних узагальнень та відсутністю стереотипів; *гнучкість образів* – готовність дитини до видозміни

образів, які мають носити ознаку новизни і не повторюватися, пластичність у фантазування та використання ідей, логічній побудові нових образів при проблемній ситуації та здатність до багаторазового використання заданої деталі при побудові певної композиції; *швидкість створеного образу* – характеризується обсягом створеного образу за одиницю часу, показниками якого є створення композиційних картин із залученням нового образу, швидкість орієнтації дитини в проблемних чи невідомих ситуаціях та яскравість виникаючих образів за одиницю часу. Важливо враховувати бажання дитини до створення образів, швидкість її думки та здатність до імпровізації образів без готових шаблонів; *продуктивність образів* – характеризує кількісний показник, який визначається обсягом та кількістю створених дитиною якісних образів уяви. Важливим при цьому є внутрішній план дій, який допомагає активізувати уяву дитини та створити і аргументувати якісно новий образ з подальшим його застосуванням в творчих продуктах.

Науковцями доведено, що розвиток творчої уяви є ефективним за наявності певних психологічних умов. Ґрунтуючись на поглядах В.В. Вострякової, О.В. Руденко, С.Л. Рубінштейна, І.Г. Тітова, О.О. Халіфаєвої, О.С. Куш та інших й виходячи із особливостей старшого дошкільного віку, нами було гіпотетично визначено такі психологічні умови розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку: *розвиненість пізнавальних процесів та уваги* (продуктивність та стійкість уваги, точність запам'ятовування, самостійність умовисновків, здатність до узагальнень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків); *розвиненість мовлення* (достатній словниковий запас, його образність, використання художніх засобів мовлення, нестандартність висловлювань, деталізація образів); *внутрішня мотивація старшого дошкільника до творчості* (наявність пізнавального інтересу, емоційна спрямованість творчого процесу); *внутрішній план дій*.

Окреслені наукові положення стали основою емпіричного вивчення теоретично визначених психологічних умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

У другому розділі «Емпіричне дослідження особливостей прояву творчої уяви та психологічних умов її розвитку» відображено організаційно-методичні засади дослідження психологічних особливостей розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку; здійснено якісний і кількісний аналіз результатів вивчення особливостей прояву творчої уяви у старших дошкільників та визначено вплив психологічних умов на рівні розвитку творчої уяви.

Завданнями констатувального експерименту були:

- 1) емпірично дослідити особливості прояву творчої уяви старших дошкільників за критеріями її розвитку;
- 2) на основі аналізу отриманих результатів дослідження визначити рівні розвитку зазначеного феномену;
- 3) дослідити психологічні умови розвитку творчої уяви в дошкільному віці та виявити взаємозв'язок між критеріями творчої уяви та психологічними умовами її розвитку.

Кількісний аналіз емпіричних даних (табл. 1) за всіма критеріями розвитку творчої уяви дозволяє стверджувати про недостатню здатність старших дошкільників до нешаблонного підходу під час створення творчого продукту.

Таблиця 1

Кількісні результати вивчення особливостей прояву творчої уяви старших дошкільників за критеріями її розвитку (n = 230)

Критерії	Високий		Середній		Низький	
	Абс. п.	У %	Абс. п.	У %	Абс. п.	У %
Швидкість створеного образу	25	10,9	106	46,1	99	43
Гнучкість образів	26	11,3	105	45,7	99	43
Оригінальність образів	30	13	103	44,8	97	42,2
Продуктивність образів	26	11,3	104	45,2	100	43,5

Результати засвідчують, що тільки незначна кількість дітей демонструють швидкість творення нових образів (10,9%), їх гнучкість (11,3%), оригінальність (18%) та продуктивність (11,3%). У переважній більшості дітей виявлено середній рівень (45-46%) та низький (42-43%) рівні розвитку означених критеріїв, що проявилось у повторюваності, типовості створюваних образів, низькій швидкості їх створення, відсутності яскравості та емоційної насиченості образу, невмінні аргументувати створений образ і т.д.

На основі визначених нами критеріїв, показників та особливостей прояву творчої уяви старших дошкільників, виявлено та описано рівні їх розвитку (високий, середній, низький). *Високий* рівень розвитку творчої уяви властивий старшим дошкільникам (13,9 %) з оптимальним рівнем розвитку пізнавальних психічних процесів; здатністю до генерації відповідної кількості нових ідей; дивергентністю мислення; здатністю до використання засобів мовлення у створенні, апробації та реалізації об'єктів творчої уяви; оригінальністю та новизною створених образів; творчою спрямованістю; легкістю у прояві ініціативності та самостійності; послідовністю у творчій діяльності та високою позитивною творчою емоційністю. *Середній* рівень (44,8%) характеризується фрагментарним розвитком пізнавальних психічних процесів; малопомітним виявом творчої спрямованості та генерації нових ідей; стереотипністю при створенні будь-якого продукту діяльності та потребою в частковій допомозі дорослого; обмеженням словникового запасу, його невисокою образністю, мінімальним використанням художніх засобів мовлення; шаблонністю та повторюваністю створюваних образів; фрагментарною творчою спрямованістю; низьким проявом ініціативності та самостійності, невисокою активністю; порушенням послідовності творчої діяльності; недостатньо позитивним емоційним ставленням до процесу творчості. *Низький* рівень (41,3%) розвитку творчої уяви притаманний дітям із переважанням недостатнього розвитку пізнавальних процесів та відсутністю прагнення до генерації нових ідей і, відповідно, - шаблонності у виконанні; слабкістю або відсутністю дивергентності мислення; незначного використання засобів мовлення у

створенні, апробації та реалізації об'єктів творчої уяви; малопомітною або відсутньою творчою спрямованістю та позитивною емоційністю; низькою ефективністю діяльності та її непослідовністю.

На теоретичному етапі дослідження, в якості психологічних умов розвитку творчої уяви старших дошкільників нами було виділено: розвиненість пізнавальних процесів та уваги; розвиненість мовлення; внутрішня мотивація старшого дошкільника до творчості; внутрішній план дій.

Результати діагностики даних психологічних утворень розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку показали, що внутрішній план дій знаходиться на низькому рівні у 49,6% дошкільників, тоді як високий рівень виявлено лише у 12,6% дітей. Внутрішня мотивація старших дошкільників до творчої діяльності, показниками якої є емоційність уяви та пізнавальний інтерес, зафіксована на середньому з тенденцією до низького рівня прояву. Так пізнавальний інтерес виражений на високому рівні у 13% дітей, середньому – у 46,1%, низькому рівні – у 40,9% досліджуваних. За результатами емоційності уяви встановлено домінування середнього – 44,7% та низького – 40,9% рівнів. Розвиненість мовлення як психологічна умова розвитку творчої уяви старших дошкільників виражена на високому рівні у 13% дітей, середній рівень переважає у 44,8% досліджуваних та низький становить 42,2%. Зауважимо, що при дослідженні даного феномену зверталась увага на використання художніх засобів у мовленні та його лексичний склад. Розвиток пізнавальних процесів, зокрема пам'яті, мислення, уяви засвідчив, що переважають середній і низький рівні їх розвитку. Отримані дані щодо діагностики властивостей уваги старших дошкільників засвідчують переважання середнього (44,3%) та низького (42,2%) рівнів їх розвитку, тоді як високий рівень виявлено лише у 13% досліджуваних.

Кореляційний аналіз показників розвитку творчої уяви дошкільників виявив достатньо тісний зв'язок із показниками розвитку мовлення ($r=0,818$ при $p \leq 0,01$); мислення ($r=0,813$ при $p \leq 0,01$); уваги ($r=0,752$ при $p \leq 0,01$); пам'яті ($r=0,749$ при $p \leq 0,01$), емоційністю уяви ($r=0,818$ при $p \leq 0,01$); пізнавального інтересу ($r=0,811$ при $p \leq 0,01$); внутрішнього плану дій ($r=0,594$ при $p \leq 0,01$)). Це дає підстави розглядати розвиненість пізнавальних процесів та уваги, розвиненість мовлення, внутрішню мотивацію старшого дошкільника до творчості, внутрішній план дій як психологічні умови розвитку творчої уяви у старшому дошкільному віці, що підтверджується на основі інтеркореляційної матриці помітно високим взаємозв'язком між досліджуваними явищами. Виявлені кореляційні зв'язки є статистично значущими. Міцність та висота взаємозв'язків є достовірною між усіма показниками та психологічними умовами розвитку творчої уяви старших дошкільників.

Виявлені результати щодо недостатнього розвитку творчої уяви старших дошкільників зумовили необхідність створення психологічної програми актуалізації визначених психологічних умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

У третьому розділі роботи «*Шляхи формування творчої уяви старших дошкільників*» визначено мету, завдання та принципи формувального експерименту; обґрунтовано модель та програму актуалізації психологічних

умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку; визначено змістові та процесуальні аспекти авторської програми розвитку творчої уяви старших дошкільників, результати її апробації та психолого-педагогічні рекомендації для педагогів, психологів та батьків щодо розвитку творчості дітей.

Провідними методологічними підходами, у руслі яких велась робота з розвитку творчої уяви, було визначено положення про сензитивність даного вікового періоду для розвитку творчої уяви (Л.С. Виготського, В.В. Давидова, А.В. Запорожця, Д.Б. Ельконіна, О.М. Дьяченко, Г.Г. Кравцова, В.Т. Кудрявцева, Н.Н. Палагіної тощо), принцип діяльнісного підходу (О.М. Леонт'єв), принцип розвивально-інтегрованого навчання (Л.С. Виготський; В.В. Давидов, Л.В. Занков, М.Г. Іванчук, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко), принцип особистісно – орієнтованого підходу до дитини (І.Д. Бех, І.С. Булах, М.Й. Боришевський, О.Л. Кононко, В.В. Давидов, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, К. Роджерс), генетичний принцип за С.Д. Максименком, а також дослідження з розвитку творчої уяви на інших вікових етапах (Л.К. Балацька, Г.С. Костюк, В.Т. Кудрявцев, І.В. Страхов, Е.Д. Телегіна, І.Г. Тітов, Л.І. Шрагіна та ін), згідно яких він може відбуватися в умовах цілеспрямованих впливів засобами активного навчання.

На основі теоретичного вивчення проблеми та результатів констатувального експерименту, нами була обґрунтована модель розвитку творчої уяви дошкільників (рис. 1), яка передбачає її розвиток шляхом активізації визначених умов комплексом психолого-педагогічних засобів.

Провідною ідеєю реалізації зазначеної моделі є створення творчого освітнього середовища та сприятливих психологічних умов для розвитку творчої уяви дитини, які спрямовані на підтримку творчого світосприйняття, забезпечення кожній дитині вільного вибору навчальних ролей, відхід від шаблонного типу мислення, створення сприятливого психологічного комфорту і ситуації успіху, можливості адекватно виражати свої емоційні враження та продукувати новий оригінальний продукт творчої уяви.

Змістове наповнення запропонованої моделі здійснюється через розроблення та запровадження спеціальної програми, яка передбачає систему методик, творчих завдань та ігор, спрямованих на розвиток творчої уяви дошкільників у тісному взаємозв'язку з іншими психічними процесами.

На формульовальному етапі в експерименті взяло участь 30 дітей старшого дошкільного віку, які склали експериментальну групу та 30 дітей контрольної групи.

Програма розрахована на 1 навчальний рік (вересень 2017 – травень 2018 рр.). Кожна із визначених психологічних умов (рис.1) реалізовувалась комплексом заходів, що відповідали змісту етапів програми.

Слід зауважити, що зазначені етапи програми є досить умовними, оскільки між ними немає чіткого розмежування, відповідно до чого один етап переходить у наступний, або ж на одному занятті можуть бути реалізовані завдання різних етапів.

**Розвиток творчої уяви
дітей старшого
дошкільного віку**

Розвиток пізнавальних процесів та мовлення; розширення та активація досвіду; цілеспрямоване формування навичок та прийомів творчої уяви; забезпечення позитивного емоційного підкріплення продуктів творчої уяви

Консультативно-просвітницький етап для вихователів та батьків

1. Спецкурс з фахової підготовки «Професійний розвиток сучасного вихователя»
2. Тренінг-семінар для вихователів закладів дошкільної освіти «Інноваційність педагога як основа формування творчої особистості».
3. Методичні рекомендації психологічних умов розвитку творчої уяви старших дошкільників.

Тренінговий етап для вихователів та батьків

1. Семінар-тренінг «Розвиток творчої уяви старших дошкільників: психолого-педагогічний аспект»
2. Тренінг «Фахівця потрібно моделювати».
3. Моделювання та вирішення творчих завдань.
3. Активізація розвитку здатності до творчих дій (техніка бріколаж).

Етапи розвитку творчої уяви

Бесіда-повідомлення
«Гри-подорожі з відгадуванням загадок та виконанням завдань»*
Експерсії

1. Метафоричні карти «Спритний фантазер»*.
2. Методика «Евристичне знаково-соціальне вираження»*.
3. Метод «Куточок казкових ідей»*.
4. Творчі ігри та вправи за методом Дж. Радарі, О.С. Кравцової, Г.Т. Орланової, В.С. Сухомлинського.
5. Самостійна дозвілєва діяльність.
6. Репродуктивна бесіда.
7. Комп'ютерні ігри.
8. Техніка бріколаж (модифікований варіант для дітей).
9. Методика активізації творчості «Друдли».

Методика «Грайливі кубики»*
Методика «Куточок казкових ідей»*
Робота із журналом «Крок до творчості»*
Виставка творчих робіт
Свята, розваги

мотиваційно-пізнавальний етап

діяльнісно – комунікативний етап

гедоністично – емоційний етап

Психолого-педагогічні засоби впливу

1. Розвиненість пізнавальних процесів та уваги - (продуктивність та стійкість уваги, точність запам'ятовування, самостійність умовисновків, здатність до узагальнень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків).

2. Розвиненість мовлення - (достатній словниковий запас, його образність, використання художніх засобів мовлення, нестандартність висловлювань, деталізація образів).

3. Внутрішня мотивація старшого дошкільника до творчості - (пізнавальний інтерес, емоційна спрямованість творчого процесу).

4. Внутрішній план дій.

Психологічні умови розвитку творчої уяви

Оригінальність образів
(здатність продукувати образи творчої уяви, які відмінні від аналогічних образів створених іншими та попередніх власних)

Гнучкість образів
(здатність оперативно змінювати методи та засоби формування образів творчої уяви, в залежності від зміни ситуації)

Швидкість створеного образу
(характеризує обсяг створеного творчого продукту за одиницю часу)

Продуктивність образів
(кількісний показник, який визначається обсягом та кількістю створених образів уяви)

Критерії розвитку творчої уяви

Творча уява дошкільника

Рис. 1. Модель розвитку творчої уяви старших дошкільників

**Структура програми розвитку творчої уяви дітей
старшого дошкільного віку**

Форми роботи	Мета
Мотиваційно-пізнавальний етап – 15 занять по 15-20 хв.	
<p>I. Бесіда-повідомлення на теми: 1. Країна Мультляндія та Ігролендія. 2. Чудеса природи. 3. Хочу все знати (цікаві речі про побут). 4. Морська прогулянка. 5. Екологічний патруль. 6. Світ творчості тощо.</p> <p>II. Авторська методика «Ігри-подорожі з відгадування загадок» на тему: 1. Свійські тварини. 2. День здоров'я. 3. Країна емоцій.</p> <p>III. Екскурсії 1. Планетарій. 2. Ляльковий театр. 3. Музей води.</p>	<p>Отримання нових знань. Розвиток пізнавальної активності, зокрема інтерес дитини до оточуючого середовища, активне сприйняття предметів, спостережливість, допитливість, вмiле запам'ятовування побаченого. Активiзація мовленнєвих аспектів. Сприяння уточненню і упорядкуванню досвіду дітей та уявлень про оточуюче середовище. Розвиток стійкості уваги, послідовності процесів мислення.</p>
Діяльнісно-комунікативний етап – 20 занять по 10-20 хв. (проходить в умовах ігрової діяльності дітей)	
<p><u>I. Авторська методика метафоричні карти «Відтінки творчості» -</u> 1. «Спритний фантазер». 2. «Чарівне перетвілення». 3. «Детективні ситуації» (застосовується під час занять для різного тематичного наповнення).</p> <p><u>II. Авторська методика «Евристичне знаково-соціальне вираження».</u></p> <p><u>III. Авторська методика «Куточок казкових ідей».</u> Головний акцент на самостійному виборі дітьми «головного сценариста», «костюмера» та дійових осіб.</p> <p><u>IV. Використання техніки бріколаж.</u></p> <p><u>V. Творчі ігри та вправи за методикою Дж. Радарі, Кравцової, Орланової, Сухомлинського.</u> Застосовуються в процесі навчальної діяльності дошкільників та як цілеспрямований вид роботи.</p> <p><u>VI. Серія ігор.</u> Розвивальні ігри та вправи для дітей 5-6 року життя. Автори: Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, О.О. Вовчик-Блакитна, І.І. Карабаєва. Комплекс розвивальних ігор та вправ із серії «дитина замовляє розвиток». Світ дитячої гри; Ігровий простір дитини; Самодіяльні ігри дитини за К. В. Карасьовою та Т. О. Піроженко. Ігри на розвиток творчої уяви (автори О. О. Барташніков, І. А. Барташнікова, О.М. Науменко).</p>	<p>Цілеспрямоване формування у дитини навичок та прийомів творчої уяви. Розвиток асоціативного мислення, логічних операцій (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, порівняння) та пізнавальних процесів і здібностей (допитливості, спостережливості, винахідливості, пам'яті, уваги, мовлення); актуалізація потреби в отриманні нових вражень та перетворення їх в практичний досвід, залучення до використання засвоєних знань, умінь, навичок, досвіду у різних проблемних ситуаціях.</p> <p>Інтеріоризація набутої інформації та формування власного досвіду. Активізація творчої спрямованості та розвиток творчих здібностей. Виховання пізнавального інтересу до різних видів творчої діяльності; розвиток умінь ставити запитання, ведення дискусій, підбирати нестандартні методи та засоби для вирішення завдання; виховання емоційно-ціннісного ставлення до результатів власних та чужих продуктів творчої уяви; розвиток умінь самостійно вибирати потрібну</p>

<p><u>VII. Методика активізації творчості «Друдли»</u> за Р. Прайс, адаптована І. Стеценко.</p> <p><u>VIII. Вправи на розвиток варіативності мислення за О.І. Миргород.</u></p> <p><u>IX. Авторська методика «Грайліві кубики».</u></p> <p><u>X. Методика ТРВЗ</u> за Г. С. Альтшуллером (адаптованих для дошкільників А.В. Яценко).</p> <p><u>XI. Комп'ютерні ігри.</u></p>	<p>інформацію та знаходити нові шляхи розв'язання завдань; самостійність прийняття рішень; розвиток комунікативної спрямованості дошкільників.</p> <p>Екстеріоризація результатів творчої уяви шляхом їх проговорення та обговорення.</p>
<p>Гедоністично-емоційний етап – 10 занять по 15-20 хв.</p>	
<p><u>I. Завершення авторської методики «Куточок казкових ідей».</u></p> <p>3 етап зазначеної методики полягає у інсценуванні дітьми власноствореної казки. Після вистави, обов'язковим атрибутом є куточок казкових ідей, де діти діляться своїми емоціями від проведеного дійства.</p> <p><u>III. Робота із авторським журналом «Крок до творчості».</u></p> <p>Передбачено самостійну роботу дітей із журналом, а також батьків із дітьми.</p> <p><u>IV. Виставка творчих робіт на теми:</u></p> <p>1.«Світ чарівних фантазій». 2.«Стежечка до казки».</p> <p><u>V. Свята та розваги</u></p> <p>1.Свято 8 березня. 2. Свято для тата. 3.Створи свято дня народження для свого улюбленого казкового персонажа. 4.Різноманітні конкурси тощо.</p>	<p>Забезпечення позитивного емоційного підкріплення продуктів творчої уяви.</p> <p>Психологічна безпека.</p>

Водночас з розвивальною роботою з дітьми, в рамках програми, проводилась розвивально - просвітницька робота з педагогічним колективом та батьками, яка включала: консультативно-просвітницьку та тренінгову форми. Під час роботи з батьками були використані такі форми роботи як: елементи спецкурсу з фахової підготовки «Професійний розвиток сучасного вихователя», семінар-тренінг «Розвиток творчої уяви старших дошкільників: психолого-педагогічний аспект», моделювання та вирішення творчих завдань; активізація розвитку здатності до творчих дій (техніка бріколаж). На етапі роботи з вихователями нами було використано такі форми роботи як: спецкурс з фахової підготовки «Професійний розвиток сучасного вихователя», тренінг-семінар для вихователів закладів дошкільної освіти «Інноваційність педагога як основа формування творчої особистості», моделювання та вирішення творчих завдань, тренінг «Фахівця потрібно моделювати».

Результати апробації комплексної програми розвитку творчої уяви старших дошкільників засвідчили її ефективність, що виявилось у суттєвому зменшенні показників низького рівня творчої уяви у досліджуваних експериментальної групи по закінченню формувального експерименту (табл. 3).

Таблиця 3

Кількісні показники розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку до та після формувального експерименту (%), n=60

Рівні	КГ				ЕГ			
	До формувального експерименту		Після формувального експерименту		До формувального експерименту		Після формувального експерименту	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Високий	5	16,6	4	13,3	5	16,6	10	33,3
Середній	14	46,7	16	53,4	14	46,7	20	66,7
Низький	11	36,7	10	33,3	11	36,7	0	0

Рівень статистичної значущості отриманих даних в *експериментальній групі* за допомогою t-критерію Стьюдента та критерію знаків зафіксовано на рівні позитивної тенденції ($p < 0,05$) між результатами до та після формувального експерименту. Збільшення кількості дошкільників із високим (з 16,6% до 33,3%) та, відповідно, збільшення у групі із середнім (з 46,7% до 66,7%) рівнем розвитку творчої уяви відбулося в результаті значного зниження кількості респондентів з низьким рівнем (з 36,7% до 0%). Що стосується *контрольної групи*, то в ній зафіксовано певну різницю між отриманими даними до і після формувального експерименту, проте отримана динаміка не є статистично значущою (0,06).

Важливими є зміни і в показниках творчої уяви старших дошкільників. Найбільш значущими вони виявилися за критерієм *оригінальності образів* (збільшення високого рівня на 27% та зменшення низького на 38,9%). Відбулися якісні зміни у процесі творчої діяльності, створені дитячі образи майже не повторювалися та відрізнялись емоційним забарвленням. Дітям вдавалося поєднувати декілька створених образів в один загальний. Результати контрольної групи залишилися майже без змін.

При аналізі динаміки за критерієм *гнучкість образів* було виявлено, що створені образи дітей відрізнялися новизною та відсутністю шаблонів. Під час роботи у дошкільників спостерігалися прояви логічного мислення при вирішенні проблемних ситуацій та вміння багаторазового використання певних деталей чи предметів при створенні творчого продукту (високий рівень збільшився на 25,3%, тоді як щодо низького відбулося зниження на 36,4%).

Діагностовано також зменшення кількості дітей із низьким рівнем (на 43,5%) та збільшення з високим (на 22%) й середнім (на 21,4 %) за критерієм *продуктивність образів*. Під час повторного діагностування діти активно намагалися продукувати власні ідеї, які перевтілювали в образи, з подальшим застосуванням у творчих продуктах.

Найбільш позитивна динаміка спостерігалася за критерієм *швидкість створення образів*, за яким після формувального експерименту високий рівень зріс на 22,4%, середній на 20,5%, а низький зменшився на 43%. Це проявилось у тому, що діти більш швидко орієнтувалися в незвичних для них ситуаціях та

створювали значну кількість образів, які інтерпретували на композиційні картини із завданням. Діти експериментальної групи характеризувалися швидкістю думки, в проблемних ситуаціях за допомогою імпровізації із образами вдало виконували поставлене перед ними завдання. Водночас, певна кількість дітей, як і раніше, не вкладалась у відведений час на виконання завдання зі створення нового оригінального образу, відтворювали мало деталей, не могли пояснити задуму, демонстрували низьку мотивацію до виконання роботи, відсутність інтересу, постійне переключення на інші форми роботи. Це свідчить про необхідність врахування, перш за все, при постановці завдань індивідуального темпу роботи, виходячи з індивідуально-типологічних особливостей кожної дитини, а також пошуку засобів активізації пізнавального інтересу дошкільників. У контрольній групі значних позитивних змін не виявлено. Діти, як і раніше, хаотично та непродумано створювали образи, які не були пов'язані із пропонованою темою чи завданням.

Враховуючи результати апробації комплексної програми розвитку творчої уяви, нами розроблено й опубліковано методичні рекомендації для вихователів, психологів та батьків щодо активізації творчої уяви старших дошкільників та розвивально-ігрове видання «Крок до творчості. Пошуки подарунків для іменинниці», які отримали схвалення у закладах, де проводилося впровадження результатів дослідження.

У цілому проведене дослідження підтвердило гіпотезу та дозволило сформулювати загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз та емпіричне вивчення проблеми розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку; досліджено рівні та особливості вияву творчої уяви у старшому дошкільному віці, а також психологічні умови їх розвитку; обґрунтовано, розроблено та апробовано програму актуалізації психологічних умов розвитку творчої уяви у старшому дошкільному віці.

1. Категоріально-змістові підходи до дослідження в психології творчої уяви характеризуються широтою та неоднозначністю, які передовсім пов'язані з вибором дослідниками різних психологічних феноменів в якості родових понять для формулювання дефініції уяви. Різноманітність та неоднозначність не є ознакою взаємосуперечливості, а, навпаки, слугують розширенню та уточненню розуміння сутності аналізованого поняття та засвідчують складність та багатоманітність досліджуваного психологічного процесу.

Творча уява дитини дошкільного віку виступає процесом створення нових, оригінальних образів, які формуються без опори на готові шаблони та базуються на суб'єктивних мисленневих образах та на досвіді дитини – дошкільника. Уява є центральним психічним новоутворенням дошкільного віку, а творча уява – старшого дошкільного віку, інтенсивність розвитку якої впливає на процеси становлення особистості дитини, виконує організаційну функцію психічних процесів для формування образів.

2. Критеріями творчої уяви дітей старшого дошкільного віку є: *оригінальність образів* – здатність продукувати образи творчої уяви, які відмінні від аналогічних образів створених іншими та попередніх власних; *гнучкість образів* – здатність оперативно змінювати методи та засоби формування образів творчої уяви, в залежності від зміни ситуації; *швидкість створеного образу* – обсяг створеного творчого продукту за одиницю часу; *продуктивність образів* – кількісний показник, який визначається обсягом та кількістю створених образів уяви.

На основі виділених критеріїв та узагальнення емпіричних результатів дослідження виявлено *високий, середній та низький рівні розвитку* творчої уяви старших дошкільників й встановлено, що лише незначна кількість досліджуваних знаходиться на високому рівні розвитку творчої уяви, переважає середній та низький рівні розвитку творчої уяви, що проявляється у епізодичності інтересів до будь-якого виду творчої діяльності, зниженні пізнавального інтересу, низькій генерації нових ідей, або їх заміні шаблонним виконанням, що призводить до недостатньої кількості знань, умінь та навичок для подальшої активної дії та обмеження словникового запасу дітей із мінімальним використанням художніх засобів мовлення, відсутності взаємозв'язку між створеними образами, помітній низькій емоційній насиченості при створенні образів та їх подальшому використанню для створення кінцевих творчих продуктів, зумовлює необхідність цілеспрямованого створення певних психологічних умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

3. *Психологічними умовами* розвитку творчої уяви у старшому дошкільному віці є: розвиненість пізнавальних процесів (точність запам'ятовування, самостійність умовисновків, здатність до узагальнень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків) та уваги (продуктивність та стійкість уваги); розвиненість мовлення (достатній словниковий запас, його образність, використання художніх засобів мовлення, нестандартність висловлювань, деталізація образів); внутрішня мотивація старшого дошкільника до творчості (наявність пізнавального інтересу, емоційна спрямованість творчого процесу); внутрішній план дій.

Теоретико-методологічною основою формувального експерименту з розвитку творчої уяви у старшому дошкільному віці є концептуальні положення психологічної науки щодо особистісно-орієнтованого підходу до дитини, генетичний принцип та принцип розвивально-інтегрованого підходу до навчання та розвитку дитини, емпіричні дослідження щодо можливості розвитку творчої уяви шляхом актуалізації психологічних умов їх функціонування засобами активного цілеспрямованого навчання. Теоретична модель розвитку творчої уяви старших дошкільників передбачає розвиток пізнавальних процесів, мовлення, внутрішньої мотивації старшого дошкільника до творчості, внутрішнього плану дій як психологічних умов, що визначають формування оригінальності образів, швидкості створених образів, гнучкості образів, продуктивності образів як критеріїв творчої уяви старших дошкільників та передбачає реалізацію мотиваційно-пізнавального, діяльнісно-комунікативного та гедоністично-емоційного етапів.

4. Актуалізація психологічних умов розвитку творчої уяви забезпечується розвивальними, дидактичними та рольовими іграми і вправами; збагаченням сенсорного досвіду; використанням господарсько-побутової, ручної та на лоні природи праці; збагаченням словника дітей; різними видами діяльності – художньо-мовленнєвої, театралізованої, творчо-імпровізаційної, музично-ритмічної та образотворчої; використання методу моделювання та вирішення творчих завдань, наочними моделями-алгоритмами, схемами, знаково-символічними засобами; розвитком самостійності, винахідливості та планування. Центральним змістовим компонентом програми розвитку є розвивально-інтегроване навчання як під час заняття, так і в повсякденному житті.

5. Ефективність авторської комплексної програми актуалізації психологічних умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку проявилась у динаміці рівневих показників розвитку творчої уяви після формувального експерименту, а також суттєвому збагаченні критеріїв і показників творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, у дітей експериментальної групи після проведення формувального експерименту зросли цілеспрямованість, жвавість й швидкість сприйняття інформації та генерації ідей, пізнавальний інтерес до творчої діяльності, швидкість створених образів, які характеризуються оригінальністю та емоційністю, гнучкість при генерації творчих образів, винахідливість, здатність до прийняття власних оригінальних рішень. Ефективність авторської розвивальної програми зумовлює доцільність її впровадження як у процес фахової підготовки студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта», так і в практичну роботу закладів дошкільної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективи її вивчення пов'язані з подальшим дослідженням психологічних чинників і механізмів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку та вивченням впливу сучасних інноваційних психологічних технологій на її розвиток.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних фахових наукових виданнях:

1. Грузинська І.М. Дослідження рівнів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку / І.М. Грузинська// Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Випуск 24: Т.ХІІ. Психологія творчості. – К.: Видавництво «Фенікс», 2018. – С. 50-58.

2. Грузинська І.М. Психологічні умови розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку: теоретичний аналіз проблеми/ І.М. Грузинська// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, серія 12. Психологічні науки: збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. –№5 (50). – С.95-102.

3. Грузинська І.М. Художньо-мовленнєва діяльність як засіб розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку / І.М. Грузинська// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – №3(48). – С. 139-146.

4. Грузинська І.М. Структура творчої уяви дітей старшого дошкільного віку/ І.М. Грузинська // Вісник Дніпропетровського університету. Журнал психологічних наук. – 2018. – №24(7). – С.59-67.

Статті у фахових наукометричних та зарубіжних періодичних виданнях:

5. Грузинська І. М. До проблеми діагностики розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку [Текст] / І. М. Грузинська // Молодий вчений. — Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. — №2 (54). –С.71-76.

6. Грузинська І. М. Програма цілеспрямованого формування творчої уяви старших дошкільників: зміст та аналіз ефективності[Текст] / І.М. Грузинська // Молодий вчений. — Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. — №7 (59). – С.194-198.

7. Грузинська І.М. Модель формування творчої уяви дітей старшого дошкільного віку: змістові та організаційні аспекти/ І.М. Грузинська// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – Херсон, 2018. – №3. – С.30-36.

Матеріали наукових конференцій:

8. Грузинська І.М. До проблеми психологічних факторів ефективності розвитку творчої уяви дошкільників / І.М. Грузинська // Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (17-18 лютого 2017 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. – С.15-18.

9. Грузинська І.М. До проблеми художньо-мовленнєвої діяльності в структурі творчої уяви дітей старшого дошкільного віку / І.М. Грузинська // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24-25 лютого 2017 р.). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. – С.9-13

10. Грузинська І.М. Деякі аспекти методичного забезпечення розвитку творчої уяви старших дошкільників / І.М. Грузинська // Сучасні тенденції розвитку науки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 липня 2018 року). – Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. – С.54-58.

11. Грузинська І.М. Теоретичний аналіз проблеми розвитку творчої уяви дошкільників / І.М. Грузинська // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів факультету філософської освіти і науки 14-18 березня 2016 року / ред. Рада І.І. Дробот (голова) та ін. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – С. 204-207.

12. Грузинська І.М. Критерії та показники творчої уяви дітей старшого дошкільного віку/ І.М. Грузинська // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів факультету філософської освіти і науки 15-19 травня 2017 року / ред. Рада І.І. Дробот (голова) та ін. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 140-144.

13. Грузинська І.М. Психологічні засади формування творчої уяви дітей старшого дошкільного віку / І.М. Грузинська // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів факультету філософської освіти і науки 14-18 травня 2018 року / ред. Рада І.І. Дробот (голова) та ін. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 148-151.

Науково-методичні видання:

14. Грузинська І.М. Крок до творчості. Пошуки подарунків для іменинниці. Розвивально-ігрове видання / І.М. Грузинська. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2018. – 20 с.

15. Грузинська І.М. Психолого-педагогічні рекомендації щодо активізації творчої уяви старших дошкільників.— Дніпро: Середняк Т. К., 2018, — 38 с.

АНОТАЦІЇ

Грузинська І.М. «Психологічні умови розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2019.

Дисертація присвячена дослідженню психологічних умов розвитку творчої уяви старших дошкільників. Визначено теоретичні підходи до вивчення проблеми, сутність поняття «творча уява дітей старшого дошкільного віку».

Емпірично досліджено особливості прояву та відповідні критерії розвитку творчої уяви старших дошкільників (оригінальність образів, гнучкість образів, швидкість створених образів, продуктивність образів), рівні її розвитку (низький, середній, високий), психологічні умови розвитку (розвиненість пізнавальних процесів (точність запам'ятовування, самостійність умовисновків, здатність до узагальнень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків) та уваги (продуктивність та стійкість уваги); розвиненість мовлення (достатній словниковий запас, його образність, використання художніх засобів мовлення, нестандартність висловлювань, деталізація образів); внутрішня мотивація старшого дошкільника до творчості (наявність пізнавального інтересу, емоційна спрямованість творчого процесу); внутрішній план дій).

Обґрунтовано модель та розроблено й апробовано програму розвитку творчої уяви старших дошкільників шляхом актуалізації психологічних умов її розвитку. Експериментально підтверджено ефективність авторської програми розвитку творчої уяви старших дошкільників, сформульовано й опубліковано психолого-педагогічні рекомендації та методичний посібник вихователям, психологам та батькам щодо розвитку творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: уява, творча уява старших дошкільників, творчість, психологічні умови розвитку творчої уяви старших дошкільників, критерії творчої уяви дітей старшого дошкільного віку, рівні розвитку творчої уяви старших дошкільників.

Грузинская И.Н. «Психологические условия развития творческого воображения детей старшего дошкольного возраста». – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2019.

Диссертация посвящена исследованию психологических условий развития творческого воображения старших дошкольников. Определены теоретические подходы к изучению проблемы, сущность понятия «творческое воображение детей старшего дошкольного возраста».

Эмпирически определены особенности проявления и соответствующие критерии развития творческого воображения старших дошкольников (оригинальность образов, гибкость образов, скорость созданных образов, производительность образов), уровни его развития (низкий, средний, высокий), психологические условия развития (развитость познавательных процессов (точность запоминания, самостоятельность умозаключений, способность к обобщениям, установление причинно-следственных связей) и внимания (продуктивность и устойчивость внимания); развитость речи (достаточный словарный запас, его образность, использование художественных средств речи, нестандартность высказываний, детализация образов), внутренняя мотивация старшего дошкольника к творчеству (наличие познавательного интереса, эмоциональная направленность творческого процесса), внутренний план действий).

Обоснована модель, разработана и апробирована программа развития творческого воображения старших дошкольников путем актуализации психологических условий ее развития.

Экспериментально подтверждена эффективность авторской программы творческого воображения старших дошкольников, сформулированы и опубликованы психолого-педагогические рекомендации и методическое пособие воспитателям, психологам и родителям по развитию творческого воображения у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: воображение, творческое воображение старших дошкольников, творчество, психологические условия развития творческого воображения старших дошкольников, критерии творческого воображения детей старшего дошкольного возраста, уровни развития творческого воображения старших дошкольников.

Hruzynska I.M. "Psychological conditions for the development of creative imagination of senior preschool age children". - Manuscript.

Thesis for a candidate degree in psychological sciences, specialty 19.00.07 - pedagogical and age-related psychology. - National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2019.

The thesis is devoted to research of psychological conditions of creative imagination development for senior preschool children. The theoretical approaches to the study of the problem, the essence notion of «creative imagination of children of the senior preschool age».

It is investigated empirically: the features of the manifestation and the corresponding criteria development of older preschoolers' creative imagination (the originality of the images, the flexibility of the images, the speed of the created images, the productivity of the images), their development levels (low, medium, high), psychological conditions of development (development of cognitive processes (accuracy of memory, independence of the reasoning, generalization ability, establishment of the cause-effect relationships) and attention (productivity and stability of attention), the speech development (sufficient vocabulary, figurative usage of the artistic means of speech, non-standard expressions, images specification), the internal creativity motivation of a senior preschooler (the presence of cognitive interest, the emotional orientation of the creative process), the inner plan of actions)).

The model was substantiated and the program of creative imagination development of senior preschool children was developed and tested by means of actualization of its psychological development conditions.

The efficiency of the author's program for the development of creative imagination of senior preschool children has been experimentally confirmed and published psychological and pedagogical recommendations and a methodological manual for educators, psychologists and parents, regarding the development of creative imagination of the senior preschool age children, have been formulated.

Key words: imagination, creative imagination of senior preschoolers, creativity, psychological conditions of creative imagination development of senior preschool children, creative imagination criteria of senior preschool age children, development levels of creative imagination of senior preschool children.

Підписано до друку 24.05.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 169
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.